

PÁLFY G. ISTVÁN

## „...ha igazul játszunk...”

## NEMZETISÉGI SZÍNHÁZAK TALÁLKOZÓJA SEPSISZENTGYÖRGYÖN

Azzal a bizodalommal búcsúztunk két éve a romániai nemzetiségek első színházi kollokviumától, hogy talán nem egyszeri csodának voltunk tanúi. Lesz folytatása a már akkor színháztörténeti, sőt történeti jelentőségűnek érzett vállalkozásnak, s ezen a fesztivál jellegű önfelmérésen, avagy kollokviumi vizsgán rendszeresen találkozhat majd a hat magyar, a két német és a bukaresti zsidó társulat. Rajtuk kívül ismét ott lehet a főiskola, a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet magyar tagozatának végzős gárdája és az amatőrökből verbuválódott — ugyancsak magyar — székelyudvarhelyi Népszínház együttese. S eljönnek Sepsiszentgyörgyre mindazok a román színházak, amelyek a kölcsönösen vállalt testvériség és az elfogulatlanul felismert érték jegyében nemzetiségi író művét játsszák.

A szellemi élet felhőjárásait figyelők nehezen tájékozódhattak a jövőt illetően, most tehát annál nagyobb örömmel nyugtázhatják a tényt, hogy a vendéglátó szentgyörgyi színház, *Sylvester Lajos* igazgatásával, s a kollokvium más elvi és gyakorlati támogatói mozgósítani tudtak annyi erőt, amennyi a nemzetiségi színházak találkozásának kitalálásánál, megteremtésénél is jóval nehezebb vállalkozáshoz szükséges: az életben tartáshoz.

A leglényegesebb, a közönségigény azelőtt sem hiányzott. Két éve a nyolc nap alatti tizenhat előadást csaknem tizenkétezer látták, nagyjából kétszer annyian, mint amennyi ülőhely van Sepsiszentgyörgy két színháztermének nézőterén. „...néhány jegyszedők a falak pórusain is közönséget véltek átszivárogni — írta *Farkas Árpád* —, a nézőtéren elejtett tű földet nem ért, és első ízben láttunk szinikritikust a színpad szélére fölkiporodva végignézni egy előadást...” Egy-egy színházi estén már annyiszor, de ilyen tartósan még sohasem bizonyosodhatott, hogy a nemzetiség életében mennyire különös jelentősége van a színháznak, „a kollektivitás műfajának”. A hit buzgalma hajthatott így egykor tömegeket a megváltó szó felé. Még a nemzetiségi élet és a nemzetiségi lélek olyan ismerője is, amilyen *Sütő András*, aki újabb drámáinak előadásaival valószínű színházi népvándorlásokat indít, ámulva látta ezt a sereglést: „...ez a sepsiszentgyörgyi felvonulás, ez a kerek egy hétig tartó zarándoklás a Színpad fényei felé: felejthetetlen élmény, biztatás és figyelmeztetés volt. Íme, itt vagyunk tíz és százezrek... Mi pedig... szándékainkban megerősödve tértünk haza: van kinek írni, van kinek játszani. Érdemes írni, érdemes játszani; megszenvedni tehát a maradandó Műért”.

## SAJÁTOSSÁG ÉS EURÓPAISÁG

Voltak ugyan hangok, amelyek elmarasztalták ezt az ünneplő közönséget, mert — úgymond — mindenért lelkesedik. Nem az a kérdés gyöttri: európai színvonalú-e már a színháza, hanem hogy hol talál egy olyan mondatot, amelyet a közösség igazságaként üdvözölhet. Azaz — mondják és írják — több benne a közéleti, etikai,

mint az esztétikai szenvedély. De hát az etikát és az esztétikát csak valami művi szétválasztással tudná külön-külön szemlélni a színpadon, s ha erre képes volna, nem biztos, hogy legfőlegtegebb tapsaival mindig olyan előadások mellé állna, amelyek szépen mondják az igazat. Nem fogadná a telt házak igenlésével a törekvést, hogy a színház — operettes könnyedséggel — ne ki-, hanem épp ellenkezőleg — a legjobb irodalom vállalásával — bekapcsolja a közösség gondjába. Etikai alapozású színházat kíván csakugyan, de mesterségbelileg is jó színházat, amelynek a metaforái az ő életére illenek. Sorshelyzetéből adódik ez a kívánság, miképpen az is, amit csak a kívülálló fölényes felületességével hihetnének ízlésbeli elmaradottságnak, hogy kevéssé kedveli a ma divatjának azt a fajta „látványszínházat”, amely hatalmas és valóban látványos színi apparátussal bizonygatja az eszmények eltűnését, a közönyt, a kiábrándultság eluralkodását. Úgy látszik, valós problémái közepette nem engedheti meg magának ezt a fényűzést. Élni akar, s az életben maradáshoz eszményekre is szüksége van. Nem illúziót akar, de nem is kiábrándulást, hanem hitet és biztatást: felelős irodalmat és felelős színházat, amely a keserűt is reménnyel tudja kimondani.

Nemcsak elvont művészi, de konkrét társadalmi állapotrajz is minden színházi előadás, minden színházi este. Ha a sokszor emlegetett *modernség* és *európaiság* meglétét vagy hiányát keressük, ezt aligha szabad elfelejtenünk. Mai színvonalán ártalmas volna nem egyetemes mérce alá állítani a nemzetiségi színjátszást, de éppolyan ártalmas volna nem tudomásul venni azokat a feladatokat, amelyeket másfajta színjátszás nem kényszerül felvenni, így tehát nem is alakulhatott ki e feladatokban európai mérték. Az ismeretterjesztésnek, az elmaradt iskolai történelem- és irodalomóráknak, a közösségi kohézióteremtés egyéb alkalmainak a pótlásában például. Érdemes eltöprengni rajta, hogy a romániai nemzetiségi színjátszás mindig akkor élte legfényesebb korszakait, akkor emelkedett egyetemes jelentőségűvé, amikor ezeket a sajátos többletfeladatokat létezésének természetes velejárójaként végezte. Az ötvenes évek *Tompa Miklós*, *Delly Ferenc*, *Szabó Ernő*, *Kovács György* és mások nevéhez fűződő, mélyen elemző, realista korszakában, s újabban — egy-egy színházban különböző eredménnyel ugyan — a hatvanas évek végétől kezdődő szakaszban.

Az európaiság, az önbecsülés igénye ezért lehet eligazító eszmény. Ma a romániai nemzetiségi színházak egyikében sem lehet tapasztalni másfajta igényt és tudatosságot. Mégis újra és újra felhangzik az európaiságnak olyasfajta jelszava — igaz, nem elsősorban a „naiv” közönség soraiból —, amely kimondva-kimondatlanul a hazai gondok vállalásában az egyetemest látja veszélyeztetni, tehát eleve provincializmust vél felfedezni benne. Pedig csak jó és rossz dráma, jó és rossz előadás van, legyen bármi is a tárgya. S ami jó — ez ma már a nemzetiségi drámára és színházra egyaránt áll — valóban az egyetemessel keres és talál kapcsolatot, a sajátosságából adódó feladat teljesítésének művészi színvonalával lesz európaivá; ami pedig rossz, nemcsak a színházi Európához, de a nemzetiségi közönséghez is méltatlan.

## NEMZETI KLASSZIKUSOK NÉLKÜL

A kollokvium értékelő tanácskozása és a mostani kilenc nap alatti tizennégy előadása, amelyből tíz volt magyar, kettő német, egy jiddis és egy román nyelvű, talán méginkább alkalmas ilyen elvi jelentőségű kérdések felismertetésére, mint a nemzetiségi színjátszás mindenkori állapotának biztos mérésére. Egy-egy színház egy, vagy jobb esetben két előadása hogyan is mérhetné teljes pontossággal két évad legnagyobb művészi teljesítményeit vagy mulasztásait? Arra csak a folyamatos kritikusi áttekintés, a mozgalmasság kritikai élet lehet képes, amely a maga mérlegkészítő számadásaiba belevesz olyan előadásokat is, amelyek színházi csúcsteljesítmények ugyan, de a versenykiírás szabályai vagy egyéb okok miatt mégsem gazdagíthatták a kollokviumi összképet. *Harag György Éjjeli menedékhelyére* és a *Csiki-darab*ból rendezett *Öreg házára*, *Kincses Elemér szatmári Senecájára* s a váradi *Tangóra* gondolhatunk például. A kollokvium színházi törekvésekről beszél inkább, a nemzetiségi dráma állapotáról, az író és a színház kapcsolatának természetéről, a nyelvi és kulturális

egyenjóság s az érték kölcsönös elismerésének pillanatnyi helyzetéről, a művészi utánpótlás kérdéseiről, a rendezői és színészi megújulás képességéről vagy képtelenségéről, a társulatépítés színvonaláról, stílusok együttéléséről, a színházi közhangulatról, azaz egy kérdés kivételével szinte valamennyi nagy és fontos összefüggésről. És ez az egy kérdés a nemzeti klasszikusok ügye. Pedig épp a klasszikusokhoz való viszony mutathatja meg leginkább, hogyan építkezik az anyanyelvi kultúra egyetemességéből a nemzetiségi színjátszás; milyen művekben lelheti fel az eredeti küldetése szerinti fennmaradás támogató eszközeit. A nemzetiségi színházak esetében a hagyomány különös erővel mutat a jövő felé, hiszen megmaradásuknak, miképpen az általuk képviselt közösség megmaradásának is, csak akkor van értelme, ha sajátosságuk méltóságában, hagyományaikból kinövesztett új kultúrájuk megőrzésében élhetnek tovább.

A kollokvium eddigi kiírása szerint kizárólag a mai Románia területén született régiek, vagy ma ott élő írók műveivel lehet benevezni a versenybe. A magyarok tehát nem jöhetnek *Katonával*, *Madáchcsal*, *Németh Lászlóval* vagy *Illyéssel*, a németek *Goethével*, *Schillerrel*, *Brechtel* vagy *Peter Hacksszal*. Mégis általában könnyebb pótolniuk ezt a veszteséget a saját kortársi drámatermésükből, mint a bukaresti zsidó társulatnak, amely nem támaszkodhat például a magyarokéhoz hasonlóan virágzó hazai anyanyelvű irodalomra. Tehát vagy román drámát játszanak — mint tették ezt most igen kulturáltan a sebeni németek, de épp azért kevés átütő erővel, mert nem a maguk sajátos színházi törekvéseiből és feladataiból indultak ki —, vagy bukaresti átdolgozásban, azaz ilyképpen honosítva visznek színre valamit a másutt született jiddis irodalomból. Az Állami Zsidó Színház ezt az utóbbi utat választotta. *Benno Popliker Menachem Mendel*, az *üzletember* címmel *Sólem Alechem* regényét musicalesítette, s ha nem volt is olyan pontos a náluk már régóta hagyományos totális színházi együttes munka, mint két éve, ha voltak is döccenői a tánc, az ének és a próza egybesimulásának, mégis a maguk világképéről nyilatkoztak, s cserébe olyan sikert arattak, amilyenben — *Rudy Rosenfeld* szerint — mostanában már csak ezeken a sepsiszentgyörgyi fesztiválokon van részük. Hiszen Bukarestben egyre gyakrabban megcsik, hogy öt-hat embernek játszanak. A kivándorlások folytán furcsa és figyelmeztető színháztörténeti helyzet alakul ki: fogy az irodalom, fogynak a színészek (bár most is tündöklő tehetség *Tricy Abramovici* és *Rudy Rosenfeld*) és lassan elfogy a közönség, noha — érdekes módon — cseppet sem látszik fogyatkozni a színészi játékkedv és hivatástudat.

Természetesen nemcsak ők és a sebeniek, éppúgy a kolozsváriak is sikeresebben szerepelhettek volna, ha nemcsak versenyen kívül mutathatják be *Móricz Nem élhetek muzsikaszó nélküljét*. Esetleg még azt az elsőprő sikert is megismételhetnék volna, amelyet két éve arattak a *Sütő*-drámával, az *Egy lócsiszár virágvasárnapjával*. A vendégjátékukon Budapesten és Szegeden is játszott *Everac*-darab, *Az ötödik hattyú* fontos egy teljes évad műsorrendjében, de nem versenymutatvány — főképpen nem egy olyan versenyben, ahol a sajátos nemzetiségi színházi gondolkodásról kellene számot adni. *Haragék* — igaz, versenyen kívül — *Móricz*cal sokkal többet mondtak erről. Ez az az eset, amikor a rendező új szemmel tud elolvasni egy művet, s képes rá, hogy előadásával tisztára törölje a drámaírói életműről szóló kétkedő vélekedések tábláját. A móriczi dráma úgy érvényes igazán, ahogyan *Harag György* látja. Az akkori mű és a mai helyzet egybevillantásával világítja meg a mű korokon átívelő értelmét. Nem múltbatekintő dzsentrimutatás, nem dzsentrisíratás -fedés ez, hanem tragikus távlatú önkritikus látomás egy nép, egy népcsoport önpusztító haláltáncáról, amelynek láttán könnyesre nevelhetjük ugyan magunkat, de ez a könny mégsem csupán a nevetés könnye. A színpad több emeletén, vagy a körbefutó kordén tumboló magyar nótázásba ágyúszó dördül bele — *Móricz*zi méretű figyelmeztetésként.

Az már az egyetemes magyar színjátszásához intézhető kérdés: vajon miért kapott mostoha sorsot ez a drámaírói életmű a színházi utókortól, ha olykor egy-egy alkalmas rendező jóvoltából mégiscsak kiderül róla: igazsága fényesen megáll az időben. Ha kiderülhet, hogy még a kevésbé sikerült darabok felfedezése és feldúsítása is érdemes cselekedet lehet. *Sylvester Lajos* és *Nemes Levente* így teremtett most játsz-

ható művet *A boszorkányból* az Erdély-trilógia fontos gondolatainak áttemelésével. Van ugyan valami színháziatlan képeskönyvszerűség *Völgyesi András* előadásában, mégis öncsonkítás volna elvetni a történelmi tudat alakításának — más körülmények között más módokon is megoldható — ilyesfajta lehetőségét. Szűklátókörűség volna észrevétlenül hagyni, hogy a sepsiszentgyörgyi színház nem versenyt nyerni akart ezzel az előadással, hanem alaphangot leütni: a Nemzetiségi Kollokvium nyitóestjén mindannyiunk szeme elé állítani — *Nemes Levente* robusztus alakításában — az egykori erdélyi fejedelmet, Bethlen Gábort, a vallási és anyanyelvi türelem európai fáklyavivőjét. Ez az egyetlen magyar színház ünnepelte meg őt születésének négyszázadik évfordulóján, és a százéves MórícZ Zsigmondot se ünnepelték meg sehol ilyen szépen, mint ezen a kollokviumon, ahol a nyitó- és a záróesten egyaránt az ő szavai által szóltak hozzánk — előbb a vendéglátó, majd a kolozsvári társulat színészei.

## A NEMZETISÉGI DRÁMA VONZÁSÁBAN

Két éve a kollokvium félideje táján érezhettünk először igazi színházi levegőt, most szinte az első perctől kezdve. Nem volt ugyan olyan kiemelkedő teljesítmény, mint akkor a kolozsváriaktól az *Egy lócsizár virágvasárnapja*, viszont magasabb volt az átlagszínvonal, s ezekben a magasabb igényű teljesítményekben igazolódott újra, hogy „a valló és vállaló színházé a fősodor”. Azok a műhelyek emelkedhetnek ki a hétköznapi szürkeségből, amelyek el akarják és el tudják fogadni az utóbbi évtizedben felelősségében és minőségében megnőtt nemzetiségi drámairodalom ösztönzéseit. A temesvári németek „sváb passiója”, a *Két nővér*, éppen ebben az irodalmi és színházi egyetértésben volt reveláló erejű. Méltán nyerték el vele a kollokvium legjobb előadásának díját. Hiába zsugorodik a társulat, egyre inkább megtanulnak „okosan” gazdálkodni azzal, amijük van; kevés-jó színész is tudnak szólni a közönség nevében. Az író, *Hans Kehrer*, sváb dialektusával még a németül jól értőket is próbára tette, de az előadás látványban is megfogalmazott gondolatúsága bárkit átsegíthetett a nyelvi korlátokon. A bőrdökből kilépő, s fél szemmel mindig a koffereket vizsgáló nők és férfiak az első világháború utáni változások óta eltelt idő szenvedéseit élik végig: az űzöttséget, a kizsájtottságot, a háborús tévelygéseket, a fogolytáborokból hazatérők lelővöldözését hazájuk határán, a deportálásokat, a kollektivizálást, s mindazt, ami történelemként adatott meg nekik. Mindig csak szívük mélyén hordhatják az otthonépítés vágyát. Keresését legalább egy parányi otthonnak, amely úgy áll a színpad előterében a maga valóban babaháznyi méretével, mintha abban kellene és lehetne találkoznia a sorsot kimondó művésznek, s akiért szól, a közönségnek. Az emberméretű otthon azonban bőrdökből épül, s lakói mennek-mennek — mindig kifelé...

A romániai németiség — önvallomások jelentőségében — a maga *Anyám könnyű álmot ígérjé*t alkotta meg ezzel a művel. *Balogh Edgár*, *Kányádi Sándor* és *Hans Kehrer* kézfogása az előadás utáni meghatottságban a más-más nyelvű nemzetiségi művészet párbeszédének lehetőségére is pecsét. Ez a párbeszéd már itt létrejött, hiszen a váradai rendező, *Szabó József* nehezen felülmúlható átdolgozásában az *Anyám könnyű álmot ígér* színpadi változatát is láthatta a közönség. Korántsem pusztául tartalmi kivonata ez az eredeti regénynek (avagy naplójegyzeteknek), A magyar televízióbeli fiaskó ellenére világosan megvan benne az a magatartásmintát adó sugárzás, amely az ilyesfajta műveket a színpadon is élte. Így éreztük ezt korábban Váradon egy valóban felfedező erejű előadásban, s így most a temesváriakéban, amelyben — *Cseresnyés Gyuláé* az érdem — különös színekkel fénylenek föl az utolsó jelenetek — a nagyapó halálától a világitási jeleneten át az András-napi ke-serű mulatságig. Olyan közönség előtt, amelyik bibliájaként forgatja a könyvet, és sok helyütt a színésszel mormolja együtt a szöveget: „... a fű lehajlik a szélben, és megmarad...”

Tíz éve az Igaz Szó kerekasztal-megbeszélésén már jelezte a romániai magyar kritika az addig hosszú éveken át meglehetősen gyarló műveket termő nemzetiségi

színiirodalom jóirányú mozdulását. *Kocsis és Páskándi* nevére hivatkozhattak akkor elsősorban, és *Deák Tamás*éra. Azóta jócskán megnőtt a névsor. *Sütő András* máris klasszikusnak tudott négy tragédiáján túl *Székely János* drámai poézise, *Csiki László* kísérleti dramaturgiája és *Kányádító Bajor Andor*ig a drámairói kedv általános kiszélesedése több esetben a nemzetiségi irodalom határát messze túllépő jelentőségű műveket teremtett. Megnyugtató tény mind a dráma, mind a színház jövője szempontjából, hogy a társulatok többsége jól érzi magát a kortársi irodalom szolgálatában, valószínűleg mert felismerte, hogy a drámai irodalom előbb talált rá a korszerű hangra és színházi kifejezőmódra, mint maga a színház. A *Sütő—Harag* kapcsolat újra és újra bizonyítja: a kölcsönös érzékenység és figyelem a legnagyobb színpadi teljesítmények záloga lehet.

Jó jel, hogy most *Székely János Hugennották*jáért valóságos csatát indított a szakma. Annak bizonyítására — akár még a szerző ellenében is —: nem könyvdrámáról, hanem új színpadi gondolkodást igénylő és inspiráló, színpadra teremtett alkotásról van szó. Lehet klasszicizálóan költői a stílus, de a gondolat véresen mai: milyen kínokat kell kiállnia az önmagát és hitét vállaló embernek egy intoleráns hatalmú világban. A szatmáriak előadása — *Kovács Ferenc* rendezésében — hibátlanul értelmezte a drámát. Talán a színpadi fantáziát kellett volna jobban megpörgetni, elfogadni tehát a mű ilyesfajta kihívását. Mozgalmasabbá tenni az előadást, és — a szerzői intenció ellenére — összehúzni legalább az expozíciót, mert nem irodalmi tiszteletlenség lett volna ezáltal, hanem színpadi szükségszerűség.

A jó írónak nem hajbókoló tiszteleire van szüksége — ezt kapja most *Székely János* —, se ítélezésnek álcázott csapatos támadásra — ebben meg *Kocsis István*nak van része —, hanem elemző kritikára és a romániai magyar színházak egyike-másikából fájón hiányzó elmélyült dramaturgiai munkára. Mit kezdhet *Kocsis* azoknak a műveinek hirtelen elmarasztalásával, amelyeket néhány éve még az egekig magasztaltak? A gazdagabbá lett drámai irodalom változtathatót egy-egy mű helyi értékén, de nem változtathatta meg a művek önértékét. Nem vadászi lövöldözés kell tehát, hanem a tehetség további biztatása, hiszen erre rászolgált már épp eléggé. Akár *A korona aranyból van* mostani nagyváradi előadásának értékeit szemléljük — *Szabó József* rendezésében —, akár a marosvásárhelyiek *Hunyadi András*-féle bemutatásának érdemeit összegezzük. *A Nem zárjuk kulcsra az ajtót* csakugyan nem éri el *Kocsis* legjobb drámáinak a szintjét, s az előadásban is van valami színész-fárasztó statikusság, de kiáltoóan fontos benne az igazságtévő szándék, olyan társadalmi igazságtalanságoknak a kimondásáé, amelyekről eddig nem sokat hallottunk a romániai magyar színpadokon. Ezt a publicisztikai hevületet kellett volna megemlennie az írónak, hogy igazságtévése még hatásosabb legyen. Megérte volna, hiszen a közönség — ez tűnt ki reakciójából — éhezi a nyílt és javító szándékú beszédet.

Az író valóban nem lehet felmenteni irodalomból, mint ahogy a színházat sem színjátszásból, viszont diszkvalifikálni sem szabad egy életre azt, aki egyszer nem ugorja át az önmaga elé állított és már sokszor átugrott magasságot. A csúcsok árnyékában — egy-egy életművön belül s azon kívül is — tisztességes művek születhetnek, olyanok mint például *Salamon Andrásé*, amely nagyon alkalmasnak bizonyult rá, hogy a székelyudvarhelyi Népszínház amatőr együttesének tagjait szakmai tudásukhoz mért feladatok megoldására ösztökélje. A maga módján csoda ennek az együttesnek a létezése. A nemzetiség színházteremtő igényét és erejét mutatja, amely egy harmincezres kisváros közegében is színházat tud alapítani — a hivatásos színjátszás feltételei nélkül.

## AZ UTÁNPÓTLÁS

Jórészt az ilyen vagy még rosszabb feltételek között működő együtteseken múlik, hogy a kisvárosok és a falvak fiataljaiban felébred-e a színház iránti vágy. Akár nézőként, akár alkotóként részesei lesznek-e a holnap színházának. Elsőrendű életfeltétel, hogy ez a kétfajta utánpótlás megszerveződjön. Nem véletlenül volt annyi

borulató hang az utóbbi években a rendezőhiányról, a jövő egyik kulcskérdéséről. Sepsiszentgyörgy ebben is adott némi megnyugtatót. A már csak *Tompa Miklós* képviselte nemzedék, s *Haragék* után méltó feladatok teljesítésében mérhette meg magát a nem is olyan fiatal *Seprődi Kiss Attila* és *Kovács Levente* nemzedéke. (Idetartozik még a Szentgyörgyről most hiányzó *Kincses Elemér*, a marosvásárhelyi Nemzeti Színház magyar tagozatának vezetője is.) S mögöttük már ott vannak *Vári Attila*ék, *Tompa Gábor*ék, akik a bukaresti főiskola rendezőszakát végzik. (Ilyen szak Marosvásárhelyen nincsen.)

*Seprődi Kiss Attila*, a legjobb rendező díjának nyertese, a más stílushoz szokott szentgyörgyi társulat színészeit tökéletesen hangolta rá *Csiki László* írói műfajmegjelölésére: a *Nagypapa látni akar benneteket* — játék a valósággal. Meglehet, hogy épp avantgardizmusáért fogják ünnepelni majd, s ebben hirdetik meg a színjátszás minden eddiginél üdvözítőbb lehetőségeit, pedig mind az írott mű, mind az előadás, csupán érintődött az avantgard szellemétől, de igazában a realitás talaján maradt. Azzal a valósággal játszik, azt a valós léhelyzetet mondja, amelyet mindmáig a Sütő-drámák mondtak ki a legegyetemesebb érvennyel. Itt más a stílus és más a kódrendszer, s más az irodalmi érték, de a gond hasonló. A bábulétben élők „mozdulatlan hűsége és passzív ellenállása” a káini indulatú harc kisemberi, sőt kispolgári megfélemlőjeként is felfogható. Innen, ebből a kisszerűségből adódik az ábrázolás groteszsége, abból a képtelen helyzetből, amelyben egy házaspár kirakati bábunak adja el magát, s elhítteti magával azt a csakugyan groteszk, ön- és közveszélyes képzelgést, hogy a turistáskodó világ szeme elé tett életével nagy ügyet szolgál: helyben marad és felkiáltójel lesz. A halálra készülő nagyapó hiába akar megnézni bennünket utoljára, hogy igaz emberek arcvonásait vigye magával a síri csendbe, s megnyugodhasson, hogy jó kezekben marad a világ; csak ilyen kisszerű, önáltató figurákat talál, s egy olyan világot, amelyben az eszmékkel élőt bolondokházába csukják.

Csiki szövege sokat köszönhet ennek az előadásnak. Irodalmibbá és árnyalatosabbá vált általa, s valamelyest eltűntek szálszövésének lazaságai. Végre újra láthatunk egy díszletet — *Kemény Árpádtól* nem először —, amely játszani tud, s játszani is vele: hol kirakatként, hol mai lakásként, hol pedig egy sokkal általánosabb „kirakati” jelentésben. S végre bámulatos bizonyosság az előadás a színészi megújulás képességéről. *Visky Árpád* ebben a stílusban is vállára veszi az előadást, és a legjobb női alakítás egyik díját nyert *Molnár Gizella* (a másik a kolozsvári *Széles Anikóé*) hosszú évek után végre főszerepben igazolhatja, hogy a legnagyobbak között van a helye. Hogy van ereje rögtön a közhasznú színészi eszközök közé emelni a mozgásnak teljesen újszerű koreográfiáját s a beszédnek ugyancsak újszerű hangnemt.

*Seprődi Kiss Attila* és *Kovács Levente* rendezői tehetsége a romániai magyar színház jövőjéért kezeskedik. Utóbbi a főiskola lektora, tehát különös érdemének tudhatjuk, hogy végzős növendékekkel, *Lohinszky Loránd* osztályának hallgatóival adott most reményt a jövőt illetően. Nem egyszerűen a sütői *Káin* és *Ábel* színpadi helyzeteit és emberi viszonyait gondolta el — sok helyütt az összes eddigi előadáson túltevő pontossággal, nemcsak a minden naturalizmust elvető pogány misztérium költői hangulatát alakította ki, de iskolát adott a közösségi színház erkölcséből, az együttes munka szépségéből és a szolgálatvállalás nemességéből. Ezekből a fiatalokból ilyen indíttatással csak elkötelezett színészek válhatnak, s ez nemcsak önnön tehetségük, erkölcsük, de a dolgát jól tudó főiskola érdeme is.

*István Márta* és *Panek Kati* — ritka alkalom van ilyesmit leírni — már ezzel az első nagy nyilvánosságú szerepléssel a Jászai Marik útján indult. Nem tudni, honnan ismerhetik ilyen szívszorító mélységgel az életet, honnan van bennük, s társaikban — *Meleg Vilmosban*, *Tatai Sándorban* és *Keresztes Sándorban* — az a mindenre elszánt, dacos hit, amellyel úrrá lettek a bibliai őscalád kétségbeesésén, de amikor ott álltak felemelt ököllel a kollokvium legmegrendítőbb tapsviharában, bizonyára érezték, hogy érdemes mindig a legnehezebbet választani. Nem kevesen lehettek, akiknek ezek a huszonéves emberek adták vissza a hitét: hogy érdemes...

## SZÍNÉSZ-SZÍNHÁZ

Ilyen szerencsés tehetségű évfolyam évtizedenként egyszer vagy kétszer találkozik össze, de annyiszor — az emlékek tanúsága szerint — bizonyosan. A romániai magyar színjátszásnak sohase volt aggasztó színészi gondja. Még azokban a színházakban is, ahol hiányzik az erős rendezői kéz és elgondolás, csodákat művel olykor a felhalmozott színészi energia. A már említetteken kívül *Orosz Lujza, Bereczky Júlia, Sebők Klára, Ács Alajos, Héjja Sándor, Barkó György, László Gerő, Miske László, Török István, Ferenczy István, Csorba István, Csiky András* vagy *Király József*... — ki-ki a maga szerepkörében bármely ország első társulatának tagja lehetne. És akkor csak néhányukat említettük még azon az alapon, hogy ők benne voltak a kollokviumi előadásokban. De hát ugyanilyen bőséges lista állana össze a távolmaradókból: *Elekes Emma, Nyiredi Piroska, Lohinszky, Senkálzsky, Vadász Zoltán, Mózes Erzsébet, Tarr László, Gyarmathy István, Köllő Béla, Szabó Lajos*...

Nagy kár, hogy a magyarországi színházi, film- és televíziós szakma ezúttal egyáltalán nem volt kíváncsi rájuk, s a kritika is meglehetősen gyéren képviseltette magát. Pedig tapasztalni lehetett volna, hogy a legmagasabb összehasonlításban is megállják a helyüket. A bukaresti Bulandra Színház a valamikor erdélyi társulatoknál dolgozó *Taub János* rendezésében hozta el a versenyre *Sütő András* drámáját, az *Egy lócsiszar vírágvasárnapját* — minden eddigi előadás leggyűjtőbb Nagelschmidtjével, *Ion Caramitruval*, aki mostanában Európa egyik legtöbbre becsülhető színésze. Vele állni az összehasonlítást tehát nem akármilyen teljesítmény.

Maga az előadás jóval kevesebbet mond, mint mondott annak idején a kolozsvári. A más vallási és kulturális körben nevelkedett román közönség nemigen érti a reformációs utalásokat, ezért aztán már-már a mű kárára kurtították a szöveget. Vitatni lehet a görög kórusos beállítást, sok szép tabló ellenére a feszültség visszafogását, de semmiképp annak a ténynek a jelentőségét, hogy végre először remekművet játszik egy román színház — mégpedig a mai legjobb — a nemzetiségi irodalomból. A kölcsönösségi számla természetesen így sincs kiegyenlítve, hiszen bár korábban a marosvásárhelyi román társulat is eljátszotta a Lócsiszart, most mégiscsak egy színház találatott a nagyon sok közül, amelyek nemzetiségi alkotást tart a műsorán. A vigasz csupán az lehet, amire már utaltunk: nem fércműre esett a választás... De így az ellentmondás még kiáltóbb: hogyan lehetséges, hogy miközben a nemzetiségi színházak nem játszhatják nemzeti klasszikusaikat a saját kollokviumukon, viszont a magukéként játszhatják akár a román klasszikusokat; a román színház a vele egy égbolt alatt élő írók európai remekléseire se igen kíváncsi, ha azok más nyelven íródtak. Pedig a kiváló felkészültségű *Caramitru Sütőnek* nemcsak egy művére, hanem az egész drámai életműre mondja egy interjúban, hogy történetisége, maisága, általánosító ereje és művészi emelkedettsége világszínvonalú.

Épp *Sütőre* gondolva érezhetjük át igazán, amit *Csiky László* említ, és átérezhetik mások is, hogy a művészet, az egész kultúra nagyságát nem lehet az azt létrehozó nép vagy népcsoport lélekszámával mérni, s a népcsoport történelmi helyzetéből sem szabad erre messzemenő következtetéseket levonni. Kis nép is teremthet olyat, ami a nagyobbak is tanulságos és nélkülözhetetlen. „A görögök Homérosz korában nem sokkal többen lehettek, mint ma Romániában a nemzetiségek”, amelyek épp a kultúrában tudják bizonyítani életképességüket és egyenlő teremtő erejüket. Végzetes volna ennél kisebb igény, s ilyesfajta alacsonyáságnak nem is igen van nyoma a kollokviumokon. „Mindenfajta elnézés, megbocsátás önmagunkkal szemben — írja ugyancsak *Csiky László* —: bennünket kisebbít, sőt torzít... Nem mentegethetjük gyöngéinket a »lehetőségekkel« — valaha félig éhen halt emberek is alkottak csodálatos műveket.”

A szembenézésnek épp ez a fajta könyörtelensége jellemzi az alkotásban előjárókat, a legnagyobbakat. *Magyar Lajos* versének gondolatával az a remény, hogy „... ha jól játszunk, ha igazul játszunk, / tán nem játsszuk el — az egyetlen Jövőt.”